

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

LUDWIG HAGEMANN

MARTIN LUTHER
ve İSLAM ANLAYIŞI

ÇEVİREN

Dr. KUTHAN KAHRAMANTÜRK

DOKUZ EYLÜL YAYINLARI

Düşün 8
ISBN 975-6981-32-6

Martin Luther'in İslam Anlayışı
Ludwig Hagemann
Özgün Adı: Martin Luther und der Islam
Çeviri: Dr. Kuthan Kahramantürk

1. Baskı: İzmir, Nisan 2000

Yayın Koordinatörü: Işık Ezber
Kapak Tasarımı: Tansel Özalp
Renk Ayrımı: Kubilay Ofset
Baskı: Uşşak Matbaacılık Ltd. Şti.

© Dokuz Eylül Yayınları, 2000
© Verlag für Christlich-Islamisches Schrifttum
(CIS) Altenberge, 1998

Bütün yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla
çoğaltılamaz.

Dokuz Eylül Yayıncılık
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
Sanayii ve Ticaret Ltd. Şti.
Cumhuriyet Bulvarı, No.144 35210 İZMİR
Tel: 0(232) 463 44 36
Fax: 0(232) 463 80 43
e-posta : **Yayin@deu.edu.tr**

İkinci Baskının Önsözü

Yaklaşık 20 yıl önce İran'da İslam Cumhuriyetinin ilanı ile yeniden İslamlaşma olarak nitelendirilen hareket başlamış oldu. Bununla beraber diğer İslam ülkelerinde de hem sömürge dönemlerinde İslam geleneğinin baskı altına alınmasına hem de politik bağımsızlığın elde edilmesi ile ortaya çıkan İslam'ın unutulmuşluğuna mücadeleci tepki şeklinde ortaya çıkan ve İslam'da rönesans isteyen akımlar artan oranda kendilerini göstermeye başladılar.

İslam dünyasının farklı devletlerinde beliren yenilik hareketleri hakkında medya ile her gün yayılan haberler Avrupada bir çok insanı korkutuyor. Tarihe dayalı ön yargılar, psikolojik olarak irdelenmemiş duygular ve Avrupanın yeniden uyanmış İslam gücü ile muhtemelen etrafının çevrileceği korkusu ve dehşeti tekrar ortaya çıktı.

Bu gelişimin sonunu şimdiden kestirmek mümkün olmadığı için Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki tarihsel süreçte sorunlarla yüklü ilişkiyi irdelemek acil bir görevmiş gibi gözüküyor. Gerçi son yirmi yıl içerisinde Hristiyan kiliselerinde uzun zamanda gelenekler sonucu çok büyük boyutlara ulaşan bu hipoteğin bilinmesi İslam'a karşı eski polemikten vazgeçilmesi gerektiği idrakını doğurmuş ve diyalog yolununun açılmasını sağlamıştır. Ancak hâlâ gerçek bir başarı şimdiye kadar ortada yok. Geçmişin açtığı yaralar çok derin.

Bu geçmişin irdelenmesi, eski önyargıları yeniden gün ışığına çıkartmak değil, bilakis bu önyargıların ortadan kalkması anlamındadır. Bu irdelemenin amacı, tarihi süreç içerisinde gelişmiş olan tutumları ve her zamanın kendine özgü görüşlerini ve politik durumlarını aydınlatmak ve bunların geleneğe ve kültüre dayalı yapılarını ortaya çıkartmaktır. Bu bizim, eski çağların İslam anlayışındaki ilişkileri ve birbirine bağımlılıklarını daha iyi görebilmemizi sağlayacaktır.

İslam karşıtı polemğin tarihinde bir çok isim ve yazar vardır. Martin Luther de onlardan biridir. Onun İslam ile olan ilişkisi bu yazının konusudur. Bu konu Luther araştırmalarında çok az veya hiç dile gelmediğinden bu yazımız bir başlangıç niteliğindedir. Luther'in İslam'a bakış açısı ile ilgili mezhepler arası bir tartışma lüzumsuzdur, çünkü mezheplerin hiçbiri "İslam ve Hristiyanlık arasında ki çatışma tarihi" konusu içerisinde bu reformatör üzerinde hak iddia edemez.

Martin Luther (mevcut sebeplerden dolayı) biraz farklılık gösterse dahi kendisi bu bağlamda tamamen İslam karşıtı Hıristiyan geleneğinde yerini alıyor.

Ludwig Hagemann

Mannheim, Ocak 1998

İÇERİK

1. “... çünkü Türkler bize yaklaşıyor da ondan ...” – Osmanlı Tehditinin Doğurduğu Korku	5
2. Luther’in İslam’ın Politik Gücüne Karşı Teolojik Gerekçeleri	7
2.1. Tanrının Cezası Olarak Ortaya Çıkan Türk Tehlikesi	7
2.2. Haçlı Seferleri Politikasına Karşı Çıkma	10
3. Luther’in Dinsel Güç Olan İslam’a Karşı Teolojik Gerekçeleri	12
3.1. İslam’ın Kıyamet İktidarı Olması Yorumu	12
3.2. İç Düşmandan Dış Düşmana	14
3.3. Yapılan İslam Yorumunun Sonuçları	16
4. İslam ile Teolojik Çatışmada Beliren Ayrıcı Hristiyan Unsurlar	19
5. Luther’in İslam’a İlgisi – Geriye Bakış	22
6. Özet	26
Kısaltmalar	27
Kaynakça	28

MARTIN LUTHER'İN İSLAM ANLAYIŞI

1. “... çünkü Türkler bize yaklaşıyor da ondan ...” – Osmanlı Tehditinin Doğurduğu Korku

İslam'ın başlangıcından beri Hristiyanlık ile Müslümanlık arasındaki ilişki sıkıntılarla doludur. Hristiyanların Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesi gerçeğini kabul etmemeleri ve ona katılmamaları peygamberin kendi yaşadığı zamanda dahi çatışmalara yol açmıştır. Muhammed gerçi uzun zaman Hristiyanlardan iltifatla bahsetmiş fakat sonraları İslam'ın Arap yarım adasında hüküm süren tek din olmasını sağlamak için Hristiyanların boyunduruk altına alınması emrini vermiştir.

Teolojik açıdan bu politik gelişme Muhammed'in şu görüşlerinde kendini göstermiştir:

1. İsa'nın Hristiyanların kabul ettiklerinin tersine Tanrının oğlu olmadığı konusundaki kararında.
2. “Peygamberlerin sonuncusu” (Kuran 33, 40), yani peygamberlik tarihinin bitişi ve doruk noktası olduğu talebinde.
3. İslam'ı tek ve gerçek din olarak nitelendirmesinde (Kuran 3, 19).

Hem doğudaki, hem de batıdaki Hristiyanlık aleminin İslam'ın bu ani yükselişine karşı tepkisi korku dolu oldu. İbrahim'in dinini yenileme ve tamamlama talebinde olan Muhammed, Hristiyanlığın ve Yahudiliğin yanlış öğretilerinin etkisi altında kalan sahte peygamber olarak görüldü.

Hristiyanlığın ve İslam'ın çatışmalarla dolu ilişkisi yüzyıllar boyunca karşılıklı tehdit ve savaşlarla şekillendi. İslamla seferber olan Araplar önce İran'ın ve sonra da Bizans İmparatorluğunun şehirlerini hemen hemen hiç yenilgi görmeksizin ele geçirdiler, Anadolu'daki, Suriye'deki ve Mısır'daki Hristiyan bölgelerini fethettiler, Sicilya'daki Bizans deniz hakimiyetini kırdılar, kuzey Afrikadan sonra İs-

panya'yı dahi boyunduruk altına aldılar ve ancak 732 yılında Karl Martell sayesinde Avrupanın merkez bölgelerinden uzak tutulabildiler.

Tüm ortaçağ döneminden şimdiki zamana kadar İslam'ın ortaya çıkardığı gerçek tehdit Hristiyanlarda korku ve nefreti alevlendirdi. Kıyamet senaryolarında Deccal'in gelişinden bahsedildi.

Papa II. Urban tarafından Clermont ruhani meclisinde 1095 yılında ilan edilen haçlı seferi hareketi amacına ulaşamadı; Müslümanlar kutsal topraklarda sağlam şekilde yerleşmişlerdi ve tekrar ele geçirme çabası başarısızlıkla sonuçlandı. 1453 yılında İstanbul'un Osmanlıların eline geçmesi Avrupa'yı dehşete boğdu. "O kadar çok kan döküldü ki dereler şehrin içerisinden kan dolu aktı. Konstantin tarafından kurulan bu asil şehir böyle gavurların eline geçti ...", diye yazıyordu olayın etkisi altında kalan ve daha sonra Papa II. Pius olan Enea Silvio Piccolomini Kardinal Nikolaus von Kues'e.¹

Reformasyon zamanında Hristiyanlar Avrupa'da kendi aralarında çatışırken ve birbirlerine kurşun sıkarken Osmanlı Sultanı Avrupa'ya darbe indirmek için bu zamanı değerlendirdi. Belgrad 1521 yılında düştü, Rodos 1523'de ve 24 Temmuz 1526 tarihinde de Macar Kralı II. Ludwig yenildi. 1529 yılında Viyana dahi kuşatma altında kaldı, Budapeşte nihayetinde 1541'de fethedildi. Macaristan'ın Osmanlılar tarafından 1541 yılında ilhak edilmesinden sonra çatışmalar Osmanlıların deniz hakimiyetini oluşturduğu Akdeniz'e kaydı. 1537-41 yıllarında Venetiyancılar Ege'deki varlıklarını kaybettiler ve sürüldüler ve Kıbrıs'ta Hristiyanlığın Akdeniz'in doğusundaki son kalesi de düşmüş oldu.

Martin Luther'in İslam'a bakışı Osmanlıların bu politik ve askeri tehditi çerçevesinde değerlendirilmelidir. "... Çünkü Türkler bize yaklaşıyor da ondan ...", böyle gerekçelendiriyor² Martin Luther 1529 yılında "Türkler'e Karşı Savaş Hakkında" başlıklı yazısında Kont Philipp von Hessen'e ithafında ve bununla aynı zamanda Avrupa'nın dört bucağını saran korkuyu ifade ediyor: Türk tehlikesi korkusu.³

¹ R. Wolkan (Yayınlayan). Eneas Silvius Piccolomini'nin mektupları. III. Kısım, Cilt (Avusturya Tarihi Kaynakları, İkinci Kısım, Cilt 68). Viyana 1918, 207.

² WA 30/2, 107, 9.

³ R. Ebermann. Die Türkenfurcht (Türk Korkusu). Reformasyon esnasında Almanya'da kamuoyu düşüncesi tarihi hakkında makale. Halle 1904.

2. Luther'in İslam'ın Politik Gücüne Karşı Teolojik Gerekçeleri

Martin Luther zamanının politik koşullarından dolayı Türkler ile ilgili bir çok yazısında İslam'ın politik ve askeri iktidarına karşı tavır almayı gerekli görüyordu.⁴ Türk yazıları denilen bu tür yazılar o zaman çok yoğun; bu yazılar aynı zamanda kendine özgü bir edebiyat türü⁵ oluşturmuşlardı. Luther'in 1529 yılında yayınlanan hem "Türkler'e karşı savaş hakkında"⁶, hem de "Türkler'e karşı ordu vaazı"⁷ başlıklı yazıları koşullara bağlı olarak ortaya çıkmıştı. Daha 1529 yılında "Savaşçıların cennetlik olup olmayacağı"⁸ yazısında "Türk savaşları"⁹ konusunda da birşeyler söyleme amacını belirtmişti. "Fakat Türk yine yurduna döndüğü için ve biz Almanlar bu konu ile ilgili bir şey sormadığımız için şimdi bir şey yazmanın zamanı değil".¹⁰ 1526 yılında kral II. Ludwig Mohaks savaşında şehit düştüğünde -Luther o zaman kralın dul eşine¹¹ taziye yazısı gönderiyor- politik bir dönemeç başlamış oldu: Şimdi Osmanlı Sultanı Süleyman'a Viyana yolu açılmıştı. Avusturya Kralı Ferdinand'ın ona elçi ile iyi komşuluk ilişkileri teklif etmesi sonuçsuz kaldığında Almanya'da Osmanlıların daha da yaklaşacağı korkusu arttı. Bu gergin durum içerisinde Martin Luther 1524 yılında başlattığı Osmanlılarla askeri çatışma gayretlerini uygulamaya geçirme kararı aldı.

2. 1. Tanrının Cezası Olarak Ortaya Çıkan Türk Tehlikesi

Türk "Tanrının falakası ve şeytanın hizmetçisi, buna hiç şüphe yok".¹² Böyle değerlendiriyor Luther 1529 yılındaki "Türkler'e karşı

⁴ bkz. R. Lind. Luthers Stellung zum Kreuz- und Türkenkrieg (Harçlı seferleri ve Türk savaşı konusunda Luther'in tutumu). Gießen 1940; H. Lamparter. Luthers Stellung zum Türkenkrieg (Türk savaşı konusunda Luther'in tutumu). Münih 1940; G. W. Forell. Luther and the war against the Turks (Luther ve Türkler'e karşı savaş): CH XIV (1945) 256-271; H. Buchanan. Luther and the Turks (Luther ve Türkler) 1519-1529. ARG 47 (1956) 145-160; burada diğer kaynakçalar mevcuttur.

⁵ bkz. WA 30/2, 82; bkz. yine 3. Dipnot

⁶ WA 30/2, 107-148.

⁷ a.g.y. 160-197.

⁸ WA 19, 623-662.

⁹ a.g.y. 662, 9.

¹⁰ WA 19, 622, 15-16.

¹¹ Macar kraliçesine dört teselli dolu ilâhi: WA 19, 552-615.

¹² Türkler'e karşı savaş hakkında. a.g.y. 116, 16-17.

savaş hakkında” yazısında. Türk tehlikesini teolojik açıdan böyle değerlendirmesi onunla Roma arasında tartışma konusu oluyor. Daha 1518 tarihli “Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute” yazısında, ki bu yazı 31 Ekim 1517 tarihindeki 95 maddelik tezinin açıklanması ve savunulması olarak kendini gösteriyor, bitiş kısmında (Conclusio V) Osmanlı tehlikesini Tanrının bir cezası olarak yorumlamıştı.¹³ Bu görüş Papa X. Leo’nun 15 Haziran 1520 tarihli “Exsurge Domine”¹⁵ fermanında reddediliyor ve yanlış olarak kınanıyor.¹⁴ Bunun üzerine Luther kendi görüşünü 1520 yılındaki “Assertio omnium articularum D. M. Lutheri per Bullam Leonis X. novissimam damnatorum”¹⁶ yazısında savunuyor. Türk tehlikesinin Tanrının cezası olduğu değerlendirmesini tekrar vurguluyor. Martin Luther Papa’nın “Exsurge Domine” fermanına Latince olarak verdiği cevapla hemen hemen eş zamanlı olarak aynı konu ile ilgili Almanca¹⁷ bir yazı hazırlıyor: “Martin Luther’in tüm yazılarının neden ve sebepleri Roma’nın fermanı ile haksız yere mahkum edilmiştir”.¹⁸ Bu yazı 1521’de yayınlandı. Burada Martin Luther Hristiyanların Osmanlılarla girdikleri askeri çatışmalarda yaşamak zorunda kaldıkları acı tecrübeleri hatırlatıyor. Roma’nın emir ve girişimi ile oluşan ve feci sonuçlar doğuran bu askeri politikanın uygulanmasından dolayı Roma’yı şikayet ediyor.¹⁹ Luther tezini sonra daha da netleştiriyor: “Türkler’e karşı savaşmak, günahımızı Türklerle cezalandıran Tanrıya karşı gelmekten başka bir şey değildir”.²⁰ Şöyle söylüyor: “Bu yazımı Türkler’e karşı gelinmesin diye değil bilakis öncelikle kendimizi düzeltelim ve merhametli bir Tanrı kendimizde oluşturalım diye yazdım”.²¹ Luther için hayati önemi olan merhametli Tanrı sorunu

¹³ WA 1, 535, 35-39: “Licet plurimi nunc et iidem magni in ecclesia nihil aliud somniant quam bella adversus Turcam, scilicet non contra iniquitates, sed contra virgam iniquitatis bellaturi deoque repugnaturi, qui per eam virgam sese visitare dicit iniquitates nostras, eo quod nos non visitamus eas”.

¹⁴ DH 1484: “Proeliari adversus Turcas est repugnare Deo visitanti iniquitates nostras per illos”.

¹⁵ WA 7, 94-151.

¹⁶ a.g.y. 140, 18 – 141, 25.

¹⁷ bkz. a.g.y., 299.

¹⁸ a.g.y. 308-457.

¹⁹ bkz. a.g.y. 443, 7-18.

²⁰ a.g.y. 443, 5-6.

²¹ a.g.y. 443, 19-21.

burada ilk defa ortaya çıkıyor. Bunun gerekçesi ile ilgili soru ise burada önem arz ediyor: “çünkü merhametsiz bir Tanrının güdümü altında hakedilen düşmana karşı savaşmanın ne sonuçlar doğurduğunu Tevrat’da yazılı tarihi olaylar bize gösteriyor”.²² Askeri mücadelenin ön koşulu ise Tanrıyı barıştırmak için gerçek dine dönüşün ve tövbenin gerekli olduğunun idrak edilmesidir. “Ben hiç kimseyi Türkler’e karşı savaşa çekmek veya çağırmak gibi bir koşulu burada öne sürmüyorum, bu ancak ilk koşul yerine getirilirse ..., yani önce tövbe edilir ve Tanrı barıştırılır ise olur”.²³

Luther’in Türk tehlikesini Tanrının bir cezası olarak değerlendirmesinden dua ve tövbe etme uyarısı neticede ortaya çıktı. Sakson prensi Johann Friedrich’in emriyle 1541 yılında Martin Luther “Türkler’e karşı duaya çağırısı” yazdı.²⁴ 1529 yılındaki her iki Türk yazılarında da sürekli olarak dua etme ve tövbe etme çağrılarında bulunmuştu: “Rahip ve hatipler tüm gayretlerini göstererek halkı tövbe ve dua için uyarı malıdır”.²⁵

²² a.g.y. 443, 23-25; bkz. Jos 7, 11 ve Ri 20, 12.

²³ Türkler’e karşı savaş hakkında. a.g.y. 129, 20-23; bkz. a.g.y. 129, 30-33: “Şimdi ne bir mucize, ne de kendini düzeltmeyen ve Tanrının sözünü şimdiye kadar olduğundan daha doğru şekilde saymayan Almanya üzerinde Tanrının özel bir merhametini görüyorum”. – Türkler’e karşı duaya uyarı çağırısı (1541): WA 51, 594, 26-28: “Yani Türk de bizim hocamız, bizi yetiştirmesi, bize Tanrıdan korkmayı ve dua etmeyi öğretmesi gerekiyor, aksi taktirde kesinlikle şimdiye kadar olduğu gibi tamamen günah çukurunda çürüyeceğiz”. – Dr. Martin Luther’in tüm yazılarının temel nedeni ve sebebi, Roma’da ki Papa’nın fermanı ile haksız yere lanetlense dahi. a.g.y., 443, 28-29: “Tanrı hiç işaretini, günah çıkarmayı, kavga etmeyi sormaz. O iyi bir yaşam istiyor”. – Türkler’e karşı savaş hakkında. a.g.y., 123, 16-18: “Bundan dolayı dua edebilen duasın ki böyle bir dehşet bizim başımıza hükümdar olmasın ve biz de Tanrının öfkesi olan böyle bir falaka ile cezalandırılmayalım”: bkz. a.g.y., 124, 15-19; 129, 10-15. – Türkler’e karşı ordu vaazı. a.g.y., 180, 14-15: “Ama Türk aynı zamanda Tanrının falakası ve ayrıca Hristiyanların ve Hristiyan olmayanların ve sahte Hristiyanların üzerine günahlarından dolayı gönderilmiş bir felaket olduğu için ...” – bkz. Ricoldus de Monte Crucis’in “Contra legem Saracenorum” eserinin Almanca çevirisinde Luther’in önsözü: WA 53, 274, 15-25. – Türkler’e karşı duaya uyarı çağırısı. a.g.y., 608, 24-32.

²⁴ WA 51, 577-625.

²⁵ Türkler’e karşı savaş hakkında. a.g.y., 117, 11-12; bkz. a.g.y., 117, 120-124. – Türkler’e karşı ordu vaazı. 185, 28-31; “Bundan dolayıdır ki kulak ver sevgili kardeşim, seni uyuralım ve ikaz edelim ki doğru Hristiyan inancında kalasın ve senin günahların için ölmüş olan sevgili efendin ve kurtarıcın İsa’yı inkar etmeyesin ve unutmayasın”. – XXXVIII. ve XXXIX. Capitel Hesechiel vom Gog: WA 30/2, 225, 36: “Şimdi herkez bunu idrak etsin, Tanrıdan korksun ve İncil’e saygı göstersin ...”.

2.2 Haçlı Seferleri Politikasına Karşı Çıkma

“Eğer biz bunu bize yazılı olarak aktarılan tarihten öğrenmek istemezsek, Hristiyanların başına gelmemesi gereken zararı yaşayana kadar ve belaya karşı koyana kadar Türkler bize bunu kılıçla öğretecektir” diyor Martin Luther 1529 yılında yazdığı “Türkler’e karşı savaş hakkında” başlıklı yazısında²⁶ ve böylece 1096 yılından beri İslamla çatışmada batının temel unsuru olan haçlı seferleri politikasını onaylamıyor. Gerçi haçlı seferleri heyecanı çoktan tarihe karışmış, onun yerini haçlı seferi bitkinliği, uyuşukluk ve ilgisizlik almıştı. Fakat söz konusu olan “İslam’ın iktidarı” sorun olarak ortada duruyordu. Ortada kalan başka bir şey ise Müslümanlarla çatışmada uygulanacak olan strateji konusundaki uyuşmazlıktı. Haçlı seferleri politikasının taraftarları ve karşıtları sürekli olarak inatla bu konuda görüş bildirmişlerdi. Bunlar bir yandan Bernhard von Clairvaux, Joachim von Fiore, Jean Germain, Aeneas Silvio Piccolomini gibi konuşmayı iyi beceren haçlı seferi taraftarları, diğer yanda ise entel bir çözümün temsilcileri olan Petrus Venerabilis, Roger Bacon, John Wiclif, Johannes von Segovia, Nikolaus von Kues gibi kişilerdi.²⁷

Peki Martin Luther’in tutumu neydi? Onun kendi ağzından dinleyelim: “... Eğer bir savaşçı olsaydım” diyor, “ve savaş meydanında da bir rahip görsem veya haçlı bayrağı, hatta haçın kendisi olsa dahi, şeytan beni kovalıyormuş gibi oradan kaçardım ...”²⁸ İsa adına savaş, haç işareti altında savaş, böyle diyor Luther, Mt 5 sayfa 38’de ve onu takip eden sayfalarda ifade edilen barış gerçeği ile bağdaşmaz.²⁹ Bu Türkler’e karşı her türlü savaşı ilke olarak yasaklamak ve menetmek anlamına gelmez diyor. Fakat Luther bunun için iki vazgeçilmez koşul öne sürüyor:

1. Böyle bir savaş imparator adına, onun hükümrانlığında ve onun komutasında yapılmalıdır.

²⁶ WA 30/2, 113, 16-18.

²⁷ krş. R. W. Southern. *Das Islambild des Mittelalters* (Ortaçağın İslam anlayışı). Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1981, 29-73; N. Daniel. *Islam and West. The Making of an Image*. Edinburg 19663.

²⁸ WA 30/2, 115, 1-3.

²⁹ bkz. Türkler’e karşı savaş hakkında. a.g.y. 100, 5-8; a.g.e. 111, 13-28; a.g.y., 111, 32 – 112, 8.

2. Böyle bir savaş ülkenin ve vatandaşlarının korunması için kendini savunması gerekliliğinin vazgeçilmez koşulu olmalıdır.³⁰ Luther Türkler'e karşı böyle bir savaşı değil bilakis "Hristiyanlık adına Türkler'e karşı"³¹ olan savaşı reddediyor. Ona göre politik sorumluluk taşıyanlar bu tür bir savaşı Hristiyan olarak değil idarenin görevi olarak yapıyorlar: "... böyle öğüt ettim ve yine de herkesin Hristiyan olmak için gayret sarfetmesi gerektiği, Türkler'den veya başkalarından acı çekmeye hazır olması gerektiği öğütünde bulunuyorum. Kimse Hristiyan olarak veya Hristiyanlık adı altında dövüşmemeli; bilakis bırakın dünyevi hükümrânınız savaşsın. Aynı bayrak ve ad altında gerçek hükümrânına bağlı bir bedenin dünyevi kulu olarak her şeyinle itaatkar şekilde yola koyulmalısın, Tanrı bunu istiyor senden ..."³² Luther'in 1523 yılındaki "dünyevi kötülüğe ne kadar boyun eğilmesi gerekir"³³ başlıklı yazısında ortaya koyduğu iki ayrı güç-öğretisi olan ruhani ve dünyevi gücün birbirlerinden tamamen ayrılması düşüncesi kuşkusuz haçlı seferleri politikasını reddetmesinde belirleyici olmuştur. Bununla beraber diğer bir motif ise teolojik açıdan Osmanlı tehditini Tanrının bir cezası olarak değerlendirmesidir. Geriye bakarak şu söylenebilir: Martin Luther'in, haçlı seferi stratejisinin dinsel nedeni ("ruhani") bir savaş şeklinde olmasını onaylamaması onun savaş karşıtlarının tarafında olduğunu gösteriyor, fakat politik nedeni

³⁰ Martin Luther tutumunu şöyle açıklıyor: "... Türkler'e karşı savaşmak isteniyorsa bu önce kralın emrinde, onun sancağı altında ve onun adına yapılmalıdır. Çünkü ancak o zaman herkes itaatla Tanrının yolunda olduğundan emin olabilir, biz biliyoruz ki, kral bizim gerçek hükümdarımız ve reisimizdir, kim ona bu durumda itaat ederse Tanrıya itaat etmiş olur, kim ona itaat etmezse Tanrıya itaat etmemiş olur. Kim ona itaatkar ölürse, iyi bir durumda kefaretle etmiş olarak ölmüş olur, İsa'ya da inanırsa cennetlik olur ..., diğer yandan kralın davranışı saygılı, adaletli ve mütevazı olmalı, işini samimi şekilde yapmaktan başka bir şey düşünmemeli, kendi emri altındakilerin korumasındaki makam sorumluluğunu yapmalı ve onlarda kralın simgesi altında samimi olarak görevlerini yapmalı, itaat sorumluluğunu bilmelidir. Bu temiz yürekli davranışı, krallar ve prensler büyük şeref ve ün elde etsinler, topraklarını artırsınlar, öske veya hırs gibi şeylerini tatmin etsinler diye Türkler'e karşı savaşmak anlamında algılamamalıdır. Çünkü bunlarda sadece çıkar vardır, adalet ve itaatkarlık yoktur, bundan dolayıdır ki Türkler'e karşı savaşta başarı bizim yanımda olmamıştır": Türkler'e karşı savaş hakkında. a.g.e. 129, 35 – 130,31.

³¹ a.g.e. 111, 1314.

³² Türkler'e karşı ordu vaazı. a.g.y. 173, 29 – 174, 2.

³³ WA 11, 245-281.

(“dünyevi”) bir savaşı politik iktidara sahip olanlara bağlaması ile de (bununla dünyevi emirlerin bağımsızlaşması ve ileride de serbestleşmesini istiyor) askeri bir yöntemi (fakat başka bir işaret altında) tamamen dışlamıyor.³⁴

3. Luther’in Dinsel Güç Olan İslam’a Karşı Teolojik Gerekçeleri

Martin Luther dini faktör olan İslamla sistemli bir şekilde uğraşmadı. Kendisinin 1529 yılındaki Türk yazıları öncelikle yine aynı zamandaki mektupları gibi politik olayları yansıtan, siyasete dayalı fırsat buldukça yaptığı çalışmalardan ibaret. “Türkler’e karşı savaş hakkında” başlıklı ilk yazısında Osmanlı tehlikesine karşı stratejik tutumunu ortaya koymaya çalışmış ve haçlı seferlerini reddetmişti, ikinci yazısı ise “Türkler’e karşı ordu vaazı” birincisinden daha da farklı olarak Alman halkına Türk tehlikesine karşı dayanma çağrısını içeriyor. Yazının amacı iki kısımdan oluşan içeriğinde kendini gösteriyor: “Bundan dolayı bu vaazı iki kısma bölmek istiyorum, önce belli şeyleri öğretmek sonra da çatışmaya karşı uyarmak”.³⁵ İlk kısım Luther’in dediği gibi “Türk’ün ne olduğunun ve kitaba göre ne sayılması gerektiğinin bilinmesi zorunluluğu”³⁶ açıklamasını vermeye yönelik. Bu kısım burada özel önem arz ediyor.

3.1 İslam’ın Kıyamet İktidarı Olması Yorumu

Martin Luther İncil’deki kıyamet kehanetlerine dayanarak İslam’ı teolojik açıdan kıyametin iktidarı olarak yorumlamaya çalıştı. Bu, temelde çok da yeni birşey değildi. Müslümanların işgalinde olan 9.

³⁴ Türkler’e karşı ordu vaazı. a.g.y. 179, 15-24: “Hristiyanlar herşeyleriyle dünyevi hükümlanlığa bağlı olduklarından ve her biri hükümları tarafından Türkler’e karşı savaşmaya çağrıldığından, sadık ve itaatkar kullar olarak (şüphesiz her gerçek Hristiyanın yapacağı gibi) davranmalılar ve severek yumruklarını havaya kaldırmalı, gönül rahatlığıyla vurmali, istedikleri kadar öldürmeli, yağmalamalı, zarar vermeli, çünkü ancak bu şekilde bir damar harekete geçirilebilir. Bu iş onların sadakat ve hizmetle sorumlu oldukları dünyevi hükümlarının görevidir ve Tanrı bu görevi ona ölene dek yüklemiştir; Römer 13. ve Titum 3. Bölüm”; krş. Röm 13,1 ve Tit 3,1.

³⁵ Türkler’e karşı ordu vaazı. a.g.y. 161, 29-31.

³⁶ a.g.e. 161, 32 – 162, 1.

yüzyıl İspanya'sındaki Toledo Piskoposu Eulogius ve Kordobalı Paul Alvarus İslam'ın hükümdarlığını Deccal'in kıyamete hazırlığı olarak yorumlamamış mıydı? Ve 12. yüzyılda Joachim von Fiore bu kıyamet hayallerini kendine özgü şekilde tekrar gündeme getirmemiş miydi? Hükümlerliğini İspanya'da Almohadlar ve Filistin'de Saladinler tarafından güçlenmiş olarak gördüğü İslam ona göre Deccal'in aracı idi. Fakat bu da yetmedi, dahası da var: Kıyametin Deccal'i ona göre halihazırda Roma'da yaşıyor ve Papalık tahtına çıkacak, yani kilisenin kendi içinden ve kucağından yetişecek ve İslam da bunun ön habercisi.³⁷

Martin Luther'in bu tür değerlendirmede bulunmasının arkasında yatan nedenler Marburg'da Melancton ve Eisenach'da Friedrich Mykonius ile yapmış olduğu görüşmelerden çıkarılabilir. "Onlara daha yıllar önce Daniel'in karanlık kâhinliklerinde Türk sıkıntısını önceden haber verdiğini bulan Fransisken Papazı Johannes Hilten'in garip kehanetlerinden bahsetmişti".³⁸ Bundan etkilenen Martin Luther de kendi açısından İslam'ı kıyametin iktidarı olarak yorumluyor: "Çünkü şeytan, Daniel'in 7. bölümde dediği gibi, kuşkusuz sadece Hristiyanlığın dünya hükümlerliğini değil aynı zamanda İsa'nın krallığını, onun kutsal kullarını ve üyelerini inançtan uzaklaştırmak için vasıta olarak Türk'ü seçiyor".³⁹ Burada artık sadece askeri güç olan İslam değil aynı zamanda dinsel güç olan İslam söz konusu.

³⁷ krş. R. W. Southern. Das Islambild des Mittelalters (Ortaçağın İslam Anlayışı). a.g.y. 22 ve devamı 32 ve devamı.

³⁸ WA 30/2, 149.

³⁹ a.g.e. 161, 26-29; bkz. Dan 7, 25. – Martin Luther'in, Hesechiel'in Gog'dan bahsetten XXXVIII. ve XXXIX. bölümü ile ilgili yazısının önsözü; a.g.y. 223, 4-10: "Sanct Johannis'in vahyi ilâhisinin XX. bölümünde (Apk 20, 8) Gog tanımlanıyor ve Gog'un denizde kum gibi sayısız büyük bir ordu ile Hristiyanlığa karşı nasıl savaşıacağı ve nihayetinde gökten düşen bir ateşle nasıl yok edileceği belirtiliyor. Biz Türkler'i bu Gog olarak görüyoruz ve ben de burada böyle otururken Hesechiel'in II. bölümünü yani XXXVII. ve XXXIX. kısımlarını çevirmeye niyet ettim ...". Luther bu iki bölümde Hristiyanların (= İsrail) Türkler (= Gog ve Magog) tarafından sıkıntılı bir duruma düşürüleceklerine ve Türkler'in Tanrının ceza mahkemesi ile de çöktüğüne işaret ediyor; bkz. a.g.y. 224, 34. –225, 8. Bu yorumu Luther'in Wenzeslaus Linck'e 7 Mart tarihli ve Nikolaus Hausmann'a 26 Ekim 1529 tarihinde yazmış olduğu mektuplarda buluyoruz: WA 30/2, 220. Dipnot 4.

3.2 İç Düşmandan Dış Düşmana

Luther, Daniel'in kıyamet vizyonlarında Hristiyan inancının düşmanlarını teşhis edebildiğini sanıyordu: “Çünkü bu yazı bize, Hristiyanlığı kıyamet gününde yakıp yıkacak iki gaddar zalimden haber veriyor, biri hile, sahte ibadet ve öğreti ile gerçek Hristiyanlık inancına ve kitaba karşı gelecek, Daniel 11. kısımda bundan bahsediyor, onun tüm Tanrılara ve ibadetlere karşı geleceği vs. (Dan 11, 36). Sanct Paulus bunu Thesalon vaazının diğer kısmında (2 Thess 2, 3) son Hristiyan olarak nitelendiriyor. Bu yeterince bahsettiğimiz Papalık makamındaki Papa'dır, diğeri ise kılıcıyla ve görünüşüyle çok vahşi olan, Daniel'in 7. kısımda ve Christus Matthej'in 4. ve 20. kısımda, dünya da şimdiye kadar görülmemiş bir acı ve ızdırabın kehanetinde bulunduğu kısımdaki (Dan 7, 25) kişi, yani Türk. Demek ki şeytan dünyanın sonu geleceği için Hristiyanlığa bu her iki gücü ile önce en vahşi şekilde saldıracak ve bize cennete gitmeden önce son darbeyi vuracak”.⁴⁰ Böylece Martin Luther Hristiyan inancını korkunç bir dış ve sinsi bir iç düşmanın pençesinde görüyor. Hristiyanlık dış düşmana karşı silahlanmak için öncelikle iç düşmandan kurtulmalıdır.⁴¹ Luther'e göre Papalık ve İslam aynı derecede Hristiyanlık karşıtı bir konumda bulunuyor: “O'da (yani Türk'de) Papacıdır, çünkü yaptıklarıyla kutsal ve mutlu olacağını sanıyor, Hristiyanlığı ve onun idaresini bozmayı, evliliği yok etmeyi günah saymıyor, Türk'ün şiddet ve kılıçla yaptığı bu üç şeyi Papa da yapıyor, fakat başka şekilde yani iki yüzlülükle”.⁴² Luther hem Papalık'ta hemde İslam'da aynı derecede Hristiyan inancının düşmanlarını gördüğü için ikisine de karşı durmanın gerekliliğini savunuyor.⁴³ Daha 1520 yılındaki “Alman milletin Hristiyan soylularına Hristiyanlığın

⁴⁰ Türkler'e karşı ordu vaazı. a.g.y. 162, 1-14.

⁴¹ krş. Verlegung Mart. Luther: WA 53, 396, 18-22: “Hristiyanlığın dış düşmanı olan Mehmet'e karşı başarılı olmak istiyorsak ilk önce Deccal olan ve şeytanın yanında olduğu iç düşmanı dışlamamız gerekecek, bunu da pek çok tövbelerle ve efendimiz ve kurtarıcımız olan İsa'ya gerçek ciddiyetle ve temiz kalpler ile geri dönerek yapmalıyız ...”.

⁴² Türkler'e karşı savaş hakkında. a.g.y. 129, 1-5.

⁴³ a.g.e. 142, 27-30: “Şimdi ne yapalım? Biri diğerinden daha dindar olsa bile Türkler'e karşı olduğu gibi Papalığa karşı da savaşılmı mı? Evet, ikisine karşı da savaşırsak haksızlık olmaz, çünkü aynı günah aynı cezayı gerektirir”.

durumunun düzeltilmesi hususunda”⁴⁴ başlıklı yazısında şöyle diyordu. “Türkler’e karşı savaşmak istiyorsak şimdi onların en az olduğu yer olan buradan başlayalım ...”⁴⁵

Luther Papalığı Hristiyanlığın en kötü düşmanı saydığı için Deccal’ın varlığını İslam’da değil onda görüyor: “Mehmet’i Deccal olarak görmüyorum, kendisi çok kaba ve ne inanç ne de akıl yürütebilecek belirgin kara bir şeytana sahip, Romalılar ve dinsizlerin yaptığı gibi dışarıdan Hristiyanlığın peşine düşen putperest biri gibi ... Fakat bizdeki Papa gerçek Deccal, yüksek, sinsî, güzel ve parlak bir şeytani var ve Hristiyanlığın tam merkezinde oturuyor ...”⁴⁶

Joachim von Fiore’de buna benzer kıyamet vizyonları geliştirmiş miydi? Deccal’ın izini bulmak ortaçağın sonlarına doğru çok tutulan bir konu idi. Wiklif, Hus ve taraftarlarında kendi zamanlarında Deccal’i bulmaya çalıştılar.⁴⁷ Luther’in Papalık ve İslam’a karşı olan saldırgan tutumunu bu tarihsel akım içerisinde değerlendirmek gerekir. Luther’in yazılarına bakıldığında burada tekrar ortaya çıkan paralellikler daha da belirginleşiyor: “Türk de Papa gibi bir gün düşecek, çünkü hem Papa’nın hem de Türk’ün imparatorluğu, kehanetlerde “sahte

⁴⁴ WA 6, 404-469.

⁴⁵ a.g.e. 427, 16 ve devamı – Luther, kendisinin Heretikler’den biri olarak nitelendirildiği Papa’nın 1521 yılında ki Evharistya fermanını Almancaya çevirirken 6. bölümde Papa’yı Türkler’le karşılaştırmıştı. “O Türkler’e ve Sarkenerler’e demir ve odun verilmesini lanetliyor, bununla Hristiyanlığa yararlı olduğu konusunda ciddi olduğunun dikkate alınmasını istiyor. Fakat eğer İsa başımızda olsaydı ayağa kalkıp gider Türkler’e İncil’i vaaz ederdi, bunun içinde hayatını ortaya koyardı: Bu, Türkler’le mücadele etmenin ve Hristiyanlığı yaymanın ve korumanın Hristiyanlık açısından doğru yolu olur. Çünkü Türkler’le bedensel çatışmaya girmek ne işe yarar? Türk ne kötülük yapıyor? Ülkeleri fethediyor, ama hükümranlılığı geçicidir. Türk’ün bize yapmadığını yapan yani bizim bedenimizi ve ruhumuzu sömüren Papa’dan mı çekeceğiz! Türk herkesi kendi inancında özgür bırakıyor. Bunu Papa yapmıyor, bilakis kendi şeytani yalanlarını tüm Hristiyanlık dünyasına empoze ediyor. Bu durumda Papa’nın ordusunun verdiği maddî ve manevî zarar Türkler’ininki on katıdır. Şayet kutsal kitaba göre İsa peygamberin kendisi Deccal’i devirmez ve Türkler de silinmezse, o zaman da Papa’ya yalvarılır”. Bulla Cene domini, Martin Luther tarafından çevrilen “kutsal hükümrân olan Papa”ın Evharistya fermanı. 1522: WA 8, 691-720; Alıntı: 708, 27 – 709, 8.

⁴⁶ Verlegung Martin Luther. a.g.y. 394, 31 – 395, 5.

⁴⁷ krş. H. Preuß. Die Vorstellungen vom Antichrist im späteren Mittelalter, bei Luther und in der konfessionellen Polemik (Luther ve mezhep polemiklerinde ortaçağın son dönem Deccal anlayışı). Hristiyan dindarlık tarihi ve Luther’in teolojisi hakkında makale. Leipzig 1906, 52 ve devamı.

peygamber” ve “hayvan” olarak nitelendirildiği üzere (Apk 15, 1) Tanrı’nın son iki öfkesi ve nefretidir, bunlar birbirlerine düşecekler ve ateşe atılacaklardır” (Apk 19, 20).⁴⁸

3.3 Yapılan İslam Yorumunun Sonuçları

Türkler’in Avrupa sahnesinde ortaya çıkışı Martin Luther için sadece askeri bir sorun değil aynı zamanda dinsel bir meydan okumadır.⁴⁹ Gerçi kendisi Muhammed’i beklenen Deccal olarak değerlendirmiyor, ancak onda ve onun dininde kıyametin kesin gücünü görüyordu. Böylece de kıyametin başladığından hiç şüphesi yoktu.⁵⁰ Fakat nihayetinde Hristiyan inancı galip geleceğinden⁵¹ İslam’ın politik ve dinsel gücünün de sonunun gelmesinin gerektiğini düşünüyordu. “Türkler de dünya var olduğu sürece kendilerini devirecek birilerini bulacaktır”.⁵² Martin Luther’in gözünde İslam, Deccal’i haber veren kıyamet gücü olduğundan Muhammed ve Kuran’a karşı polemiği de buna uygun olarak sert ve ağırdı.

“Fakat Papa nasıl Deccal’in kendisi ise, Türk de gerçek şeytandır” diyor Martin Luther “Türkler’e karşı savaş hakkında”⁵³ başlıklı yazısında. Johannes’e (8, 44) dayanarak Muhammed ile ilgili olarak “Şeytan yalancı ve katil biridir. Yalanları ile ruhları, cinayetleri ile de bedeni öldürüyor”⁵⁴ diyor: “Muhammed yalancı bir ruha sahip olduğundan ve şeytan da Kuran’ı ile ruhları öldürdüğünden O’nun da yola koyulup

⁴⁸ Vermanunge zum Gebet Wider den Türcken (Türkler’e karşı duaya uyarı çağrısı). a.g.y. 620, 26-30.

⁴⁹ krş. WA 30/2, 121. krş. W. Holsten. Christentum und nichtchristliche Religion nach der Auffassung Luthers (Luther’in görüşüne göre Hristiyanlık ve Hristiyan olmayan din). (Allgemeine Missions-Studien, Sayı 13). Gütersloh 1932, özellikle s. 126-144; W. Nijenhuis. Luther en de Islam. Nederlands Theologische Tijdschrift 33 (1979) 195-210; L. Hagemann. Christentum und Islam zwischen Konfrontation und Begegnung (Hristiyanlığın ve İslamiyetin karşılaşması ve çatışması). (Religionswissenschaftliche Studien, Bd. 4). Altenberge 19943, 90-95. bkz. 127. dipnotta da verilen kaynakçalar.

⁵⁰ krş. Türkler’e karşı ordu vaazı. a.g.y. 171, 18; Türkler’e karşı duaya uyarı çağrısı. a.g.y. 614, 29-33; krş. 33. dipnot.

⁵¹ krş. WA 53, 394, 18; krş. 39. dipnotu R.W. Southern ile. Das Islambild des Mittelalters (Ortaçağın İslam anlayışı). a.g.y. 71.

⁵² Peygamber Habakuk (1526): WA 19, 360, 16-17.

⁵³ Türkler’e karşı savaş hakkında. a.g.y. 126, 1-2.

⁵⁴ a.g.y. 124, 9-11.

kılıcını da alarak bedenleri öldürmek için saldırması gerekiyordu ve böylece Türk inancı vaazlarla ve mucizelerle değil bilakis kılıç ve katliamla ilerledi ...”⁵⁵

Muhammed ve Kuran’a karşı olan geleneksel polemikte bilinen iki suçlama konusunu Luther burada dile getiriyor:

1. Şeytan Muhammed’in fitnecisi ve Kuran da onun eseri.⁵⁶ Bu sayede Kuran’da iddia edilen Muhammed’in peygamber olarak gönderilmiş olması gerçeği geçersiz kılınmalı ve Kuran’ın asıl sahibinin Tanrı olduğu görüşü çürütülmeli. Çünkü yalnız Tanrı Kuran’ın tek yazarı olarak (İslam’ın görüşü böyle) bu türde bir eser ortaya koyabilir. Bundan dolayı Kuran’dan daha üstün bir eser olamaz. Bu erişilemez olması sadece edebi güzelliğinde, Arapça yazımında, ritim ve üslubunda değil bilakis özellikle tanrısal kaynaktan gelmesinde yatıyor. Kuran Tanrının kendi sözü olduğundan orijinalliğinin şaşmaz işaretlerini kendi içinde taşıyor.

2. İslam’ın yayılması savaşlar sonucu olmuştur. Bu tezi Hristiyan olan İslam karşıtı polemikçiler tekrar tekrar savunmuşlardır.⁵⁷ Martin Luther de burada istisna yapmıyor: “... bu onların kanunlarında iyi bir

⁵⁵ a.g.y. 124, 12-17; krş. yine a.g.y. 126, 10-14: “Muhammed’in Kuran’ı yalan ruhlu olduğu için Hristiyanlığın hakikatı karşısında tutunamaz: O’nun böyle büyük ve güçlü bir katil olması ve herşeyi hakikat ve adalet görüntüsü altında yapması başka türlü nasıl olabilirdi?”.

⁵⁶ Bu suçlama hem bizans hem de latin kökenli İslam karşıtı polemğin genclinde vardı. Bizans polemği için krş. A.-Th. Khoury. *Polémique byzantine contre l’Islam (VIIIe - XIIIe)*. Leiden 1972, 345-352; Latin polemği için krş. L. Hagemann. *Der Kur’an in Verständnis und Kritik bei Nikolaus von Kues* (Nikolaus von Kues’in Kuran anlayışı ve eleştirisi). (Frankfurter Theologische Studien, Bd. 21). Frankfurt 1976, 104-105. krş. latin gelenegi örneği olarak Martin Luther’in 1542 yılında Almancaya çevirdiği Ricoldus’un “*Contra legem Saracenorum*” yazısı. Ricoldus bu çalışmasının önsözünde şöyle yazıyor: “... in temporibus Heraclij insurrexit veritati et dei ecclesiae homo quidam diabolus primogenitus sathanae ... Mahometus, qui consilio et auxilio illius, qui mendax et mendacij pater est, iniquam et mendacij plenam, tamquam ex diuino ore prolatam legem composuit, quam quidem legem Alcoranum nominavit ...”: WA 53, 277, 16-20. Luther bu yeri şöyle çeviriyor: “Heraklit’in krallığı zamanında bu dünyaya bir insan geldi, bir şeytan ve şeytanın ilk çocuğu, hakikate ve Hristiyan kilisesine karşı ... Mehmet isminde. O bunu insanlara aşıladı, tüm yalancılarnın babası ve yalancıların yardımcısı olarak bir kanun yayıyor, yalanlarla dolu ve haksız, fakat Tanrının ağzından çıkmış gibi gösterdi ve buna da Kuran dedi ...”: WA 53, 276, 30-36.

⁵⁷ Yazısının 10. Kısımında Ricoldus bu konuya yaklaşımını şöyle açıklıyor: “*Quam violenta sit lex Saracenorum*”: a.g.y. 341, 1. Luther şöyle çeviriyor: Mehmet’in kanunu korkunç, gaddar ve hiddetlidir”: a.g.e. 340, 30; krş. “Türkler’e karşı savaş hakkında” yazısı ile. a.g.y. 122, 8-12; a.g.y., 124, 12-15.

tanrısal eser olarak nitelendiriliyor, yani yağmalamaları, katletmeleri, etraflarını yiyip bitirmeleri ve bozmaları ile Tanrıya hizmet ettiklerine inanmaları”⁵⁸ diye yazıyor. Luther burada İslam’ın, halk ağzında “kutsal savaş” diye nitelendirilen cihad teorisi ve uygulamasını kastediyor. Fakat cihad kelimesi etimolojik açıdan mümini “Tanrı yoluna” (Kuran böyle ifade ediyor)⁵⁹ götüren gayreti kastediyor: “Tanrı yolunda gayret sarfetmek” (al-cihad fi sabili llah). Muhammed’in Mekke’den Medine’ye yerleşmesinden kısa zaman sonra “Tanrı yolunda gayret sarfetmek” mümin olmayanlarla mücadelede savaş şeklinde somutlaşıyor ve etkinleşiyor. Muhammed, Mekke’den Medine’ye göçü (hicret) sonucu soyundan ve kabilesinden kopmuş olarak Medine’de kendisi ile beraber göç etmiş olan Mekkelileri ve yeni kazanılmış olan Medineli dindeşlerini “İslam Cemiyetine” (umma) bağlayarak yeni bir topluluk kurmaya çalıştı. Bu cemiyet komşu kavimlerde olduğu gibi varlığını aynı vasıtalarla güvence altına almıştı, yani Medine’de yeni oluşturulan Müslüman topluluğu, kaçınılmaz şekilde politik sahada savaş veren güç grubu olarak büyümüştü.

Luther’e göre İslam, şeytanın gücü olarak sadece Hristiyan inancını⁶⁰ yok etmiyor aynı zamanda “onun tüm dünyevi idaresini de ortadan kaldırıyordu”⁶¹, bu Luther için yukarıda ifade edilen suçlamalardan çıkan mantıksal sonuç idi: “Nasıl yalan inancın ve hakikatin manevi yapısını bozuyorsa, öldürme de Tanrının koyduğu tüm dünya düzenini bozuyor”.⁶² Luther kendisinin ruhani ve dünyevi güç şeklindeki ayırımını ve iki ayrı idare öğretisini haksız şekilde İslam’a da aktarıyor. Çünkü İslam kendini asıl oluşumu itibari ile orijinal olan bir din ve aynı zamanda politik bir topluluk olarak kabul ediyor: al-İslam din wa dawla. Dini, politik ve kültürel cemiyet birdir. Devlet halkı Tanrı halkıdır, dini kanun (şeriat) devlet yasasıdır. Din ve devlet ayrılmaz şekilde birbirine bağlanmıştır.⁶³ İran’daki gelişmeler bu anlayışı tasdik etmektedir.

⁵⁸ Türkler’e karşı savaş hakkında. a.g.y. 123, 31-34.

⁵⁹ krş. Koran 61, 11; 9, 41.

⁶⁰ krş. Türkler’e karşı savaş hakkında. a.g.y. 123, 7 ve devamı; a.g.y. 126, 10-14.

⁶¹ a.g.y. 123, 20.

⁶² a.g.y. 126, 14-16.

⁶³ krş. L. Hagemann. Christentum und Islam zwischen Konfrontation und Begegnung. a.g.y. 45-49.

3. Luther ayrıca İslam'ın evlilik hükümlerini de eleştiriyor: “Üçüncü nokta ise Muhammed’in Kuran’ının evliliğe hürmet etmemesi ...”⁶⁴ Kuran düzenli bir cinsel yaşam, evlilik ve aile yaşamı sağlamak için İslam toplumunda evlenme çağına gelmiş tüm kadın ve erkeklerin evlendirilmesini emrediyor.⁶⁵ Bir erkeğin aynı zamanda evlenebileceği kadın sayısını Kuran dörtle sınırladı⁶⁶, fakat bunun koşulu erkeğin kadınlarına adil davranması, ki bu Kuran’a göre oldukça zor başarılabilecek bir şey.⁶⁷ Evliliğin dışında da erkekler köleleri arasından seçtikleri metresleri ile de cinsel ilişkiye girebilirler.⁶⁸ Böyle bir evlilik ahlakı Luther’e göre evliliğin özünü tanımıyor, şayet “herkes istediği kadar kadın alırsa ... böyle bir yapı evlilik değildir ve evlilik de olamaz, çünkü hiç bir erkek Genesis 3’de Tanrının söylediği şekilde kadının düşüncesini almıyor ve hayat boyu kadının yanında olmayı düşünmüyor”.⁶⁹

4. İslam ile Teolojik Çatışmada Beliren Ayırıcı Hristiyan Unsurlar

Luther İslam ile teolojik çatışmada beliren ayırıcı Hristiyan unsurları “Türkler’e karşı ordu vaazında” özet olarak belirtiyor. Ona göre bu İsa’nın tanınması ile ilgili olan inançta yatıyor: “Ve Tanrımızın kendi oğlu olan İsa, kutsal ruhun karşıladığı, bakire olan Meryem Ana’dan doğma, Pontio Pilato zamanında acı çekmiş, çarmığa gerilmiş, ölmüş ve gömülmüş, cehenneme kadar inmiş, üçüncü günde ölümden kalkmış ve yeniden doğmuş, cennete yükselmiş, herşeye kadir Tanrı babanın sağ tarafında oturuyor, oradan ölüleri ve dirileri yargılamak için tekrar gelecek vs.”⁷⁰ Luther’e göre Hristiyanlıktaki asıl ayırıcı nokta burada ortaya çıkıyor: “Çünkü bu, bizim inancımızın

⁶⁴ Türkler’e karşı savaş hakkında. a.g.y. 126, 21 ve devamı.

⁶⁵ krş. Kuran 24, 32.

⁶⁶ krş. Kuran 4, 3.

⁶⁷ krş. Kuran 4, 129.

⁶⁸ krş. Kuran 70, 29 ve devamı; 23, 5 ve devamı.

⁶⁹ Türkler’e karşı savaş hakkında. a.g.y. 126, 21-30; krş. Türkler’e karşı duaya uyarı çağrısı. a.g.y. 621, 17-18: “Türk, erkek ve kadını birbirinden çekip ayırıyor ve sanki inek veya danamış gibi kadını veriyor veya satıyor”. – “Bu hayvanlıktır ve düğün olarak görülüyor, fakat bu evlilik değildir” diye yazıyor Luther Ricoldus’un “Contra legem Saracenorum” yazısının çevirisindeki kenar notunda: WA 53, 320.

⁷⁰ Türkler’e karşı ordu vaazı. a.g.y. 186, 3-8.

bu maddesinde yatıyor, bundan dolayı adımız İsevilerdir, aynı şekilde İncil ile bağlanmış, vaftiz edilmiş, İseviliğe kabul edilmiş, aynı kutsal ruh tarafından günahlarımızın affı ile karşılanmış, ölümden uyanıp yeniden doğacak olan ve ebedi hayata kavuşacak olan bizler, çünkü bu yazı bizi Tanrının çocukları ve sonsuza kadar aynı şeyi paylaşacağımız İsa'nın kardeşleri yapıyor".⁷¹ Hristiyan teolojisinin kalbi olan İsa'ya inanma asıl ayırt edici kıstas ve Hristiyan inancının "doruk noktasıdır." Çünkü "bu noktada" diyor Luther "bizim inancımız yeryüzündeki diğer dinsel inançlardan ayrı bir özellik gösteriyor, çünkü Yahudiler'de, Türkler'de ve Sarakenerler'de bu yok ..."⁷² İsa'ya kelimeyi şahadet getirmek Hristiyan inancının asıl ifadesi olduğundan ve İslam da kendi açısından bu temel inancı kabul etmediğinden Martin Luther'e göre Hristiyanlık ile İslam arasındaki teolojik ortaklık çok az, hatta tek bir inanç ifadesine kadar düşüyor: "Hangi dindar Hristiyanın kalbi İsa'nın düşmanlarını görünce kararmaz, görüyoruz ki Türk, ölümden tekrar kalkacağımız inancımızı da yerde koymuyor".⁷³

Luther'e göre İsa'ya Kuran'da verilen öneme rağmen kendisinin Tanrının oğlu olarak kabul edilmemesi düşündürücüdür. "... Kuran İsa'yı ve Meryem'i hiç günahı olmayanlar olarak çok övüyor, fakat İsmail ve Yunus gibi kutsal bir peygamber olmasından başka bir şey söylemiyor, Tanrının oğlu olduğunu ve gerçek Tanrı olduğunu inkar ediyor".⁷⁴

Kuran'ın İsa'nın Tanrı oğlu olduğunu kabul etmediği tartışma götürmez. Kuran'da (4, 171) şöyle diyor: "Ey kitab ehli! Dininizde taşkınlık etmeyin. Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin. Meryem oğlu İsa (Allah'ın oğlu değil) yalnızca Allah'ın peygamberi ..."⁷⁵ "Biz Meryem oğlu ve Allah'ın peygamberi İsa'yı öldürdük"⁷⁶ diye iddia eden (Kuran'daki versiyon böyle) Yahudilere karşın Kuran şöyle açıklama yapıyor: "Fakat onu (gerçekte) öldürmediler ve çarmığa da germediler ..."⁷⁷ Martin Luther'in İslam'ı neden bu derece olumsuz

⁷² a.g.y. 186, 15-17.

⁷³ Türkler'e karşı savaş hakkında. a.g.y. 123, 7-9.

⁷⁴ a.g.y. 122, 2-5; krş. Türkler'e karşı ordu vaazı. a.g.y. 168, 20.

⁷⁵ krş. Kuran 43, 59; 4, 172; 19,30.93; 5,17.72.116-117. Kuran 4, 157.

⁷⁶ Kuran 4, 157.

⁷⁷ a.g.y.

değerlendirdiğinin belirleyici asıl noktası burada yatıyor. Çünkü Luther için şahsen hayatının varlıksal manasını ve aynı zamanda teolojisinin odak noktasını oluşturan şey, yani İsa'nın çarmığa gerilip öldürülmesine⁷⁸ dayalı theologia crucis, hem çarmıkta acı çekmesinin pratikte vuku bulması hem de içeriği itibarı ile babası olan Tanrıyı idrak etmeye sevk etmesinde yatan çarmığa gerilmiş olması İsa'nın. Kuran bu konuda hiç bir ipucu vermedi ve vermiyor. “İsa burada kurtarıcı değil, kral değil, günahların affı değil, ne lütuf ne de kusal ruh”⁷⁹ diye yakınıyor Luther. “Böylece ne baba, ne oğul, ne kutsal ruh, ne vaftiz, ne takdis merasimi, ne İncil, ne inanç ne de tüm Hristiyan öğretisi ve yapısı, hiçbirisi yok, çünkü Muhammed'in kendi öğretisi ve özellikle kılıç öğretisi var: Türk inancının aslı da budur ...”⁸⁰

Buna rağmen Martin Luther'in İslam'dan olumlu yönler çıkarabilmesi Müslümanlarda kendisine bazı açılardan örnek teşkil eden davranışlar bulmasında yatıyor.⁸¹ Fakat tüm bunlar onun açısından nihayetinde işin hakkaniyeti sahasına giriyor, “boş görüntü ve hiç bir işe yaramaz”.⁸² “Çünkü” diyor Luther “bu sahada da Hristiyanlığın

⁷⁸ “In Christo crucifixo est vera Theologia et cognitio Dei. Nemo venit ad Patrem nisi per me. Ego sum ostium etc.”: WA 1, 362, 18 ve devamı; krş. Jo 14, 6 ve Jo 10, 9. Konu ile ilgili olarak krş. R. Weiter. Das Theologieverständnis Martin Luthers (Martin Luther'in teolojik anlayışı) (Konfessionskundliche und kontroverstheologische Studien, Bd. XXXVI). Paderborn 1976, 22.

⁷⁹ Türkler'e karşı savaş hakkında. a.g.y. 120, 9-11.

⁸⁰ a.g.y. 122, 19-24.

⁸¹ Martin Luther şu olumlu özellikleri de vurguluyor: “Türklerin diğer özellikleri arasında en esaslı olanı onların rahip ve din adamlarının vakarlı, cesur ve titiz bir yaşam sürmeleridir. Onlara, bizim Papalıktaki din adamlarımız ve Papazlarımız yanında melek denebilir ve bunlarla mukayese bile edilemez ... Diğer taraftan onların (Türklerin) kendi kiliselerinde sık sık ibadet için biraraya geldiklerini, özenli bir terbiye, sessizlik ve hoş davranışları olduğunu görürsün. Bizim kiliselerimizin hiç birinde böyle bir terbiye ve sessizlik bulunmuyor ... Üçüncü nokta olarak da Türkler'in Hristiyan inancında değil Muhammed'in inancında ölen kendi azizlerine mukaddes ziyaretlerini ve anmalarını eksik etmediklerini, onları ne derece saydıklarını ve överek yükselttiklerini görürsün ... Dördüncü olarak da Türkler'de dış yaşam tarzlarına bakarak sert, cesur ve şerefli bir varlık olduklarını görürsün: Şarap içmiyorlar, bizim gibi aşırı derecede içki içip yemek yemiyorlar, basit ve süslü giyinmiyorlar, şaşıllı bina yapmıyorlar, çalım satmıyorlar, öyle basit yemin edip lanet okumuyorlar, kral ve sahiplerine karşı büyük bir itaat, terbiye ve onur gösteriyorlar ve orduları, bizim kendi Alman topraklarımızda oluşturmayı arzu ettiğimiz şekilde sağlam ve hareketlidir ...”: Türkler'e karşı ordu vaazı. a.g.y. 187, 1 – 190, 1.

⁸² Martin Luther. a.g.y. 393, 23.

bulamazsın. Hristiyanlığın dışında ve ona karşı olan böyle bir şey ne işe yarar?”⁸³

5. Luther'in İslam'a İlgisi – Geriye Bakış

Türk tehlikesinin ortaya çıkması kuşkusuz Martin Luther'in kendisine yabancı olan İslam olayı ile uğraşmaya başlamasına asıl neden olan vesile idi. Uzun zaman Kuran'ı bizzat tanımak ve anlamak özlemi duymuştu, 13. yüzyılda yaşamış olan doğu misyoneri Ricoldus de Monte Crucis'in "Contra legem Saracenorum" çalışmasının 1542 yılındaki çevirisinin önsözünde⁸⁴ böyle yazıyordu Martin Luther. Daha 1530 yılında söylemişti bunu: "Alkoranum vero etiam num frustra cupio legere".⁸⁵ Kendi söylediğine göre ancak oruç öncesi karnaval akşamında (21 Şubat) 1542'de bu noktaya gelebilmiştir: "Ancak şimdi bu karnavalda Kuran'ı Latince gördüm, fakat çok kötü çevrilmişti, daha açık çevirisini arzu ederdim".⁸⁶ Bu da, eğer Luther'i doğru anlıyorsak, onun 1542 yılında Kuran'ı ilk defa Latince yazılı olarak gördüğü ve okuduğu anlamına geliyor. Bu, onun daha da önce Kuran'ın Latince müsvette veya en azından bazı kısımlarına sahip olduğu 1529 yılındaki "Türkler'e karşı savaş hakkında" başlıklı yazısından ortaya çıkıyor. Orada şu okunuyor: "Muhammed'in Kuran'ının bazı kısımları elimde var, buna Almanca ister vaaz isterse nasihat densin, Papa'nın Decretal'i dendiği gibi"⁸⁷ ve ilave ediyor: "Herkes bunun ne kadar menfur bir kitap olduğunu görsün diye vaktim olduğunda bunu Almancaya çevireceğim".⁸⁸ Bu gerçekleşmemiş bir plan olarak ortada kaldı. Böylece onun niçin 1529 yılında değil de, ancak 1542 yılında Kuran'ı okumaya başladığı sorusu ile karşılaşırız. Tahminen de akla şu geliyor. Kırklı yılların başında tekrar birden ortaya çıkan Türk tehlikesi (2 Eylül 1541 yılında Budapeşte alındı) Luther'in artık Kuran ile uğraşmasına vesile oldu. 11 Ekim 1541 yılında "Türkler'e karşı duaya uyarı çağrısı" yayınlandı ve

⁸³ Türkler'e karşı ordu vaazı. a.g.y. 190, 20-21.

⁸⁴ WA 53, 272, 9 ve devamı.

⁸⁵ "Libellus de ritu et moribus Turcorum" yazısının önsözü: WA 30/2, 205, 8.

⁸⁶ WA 53, 272, 16 ve devamı.

⁸⁷ Türkler'e karşı savaş hakkında. a.g.y. 121, 30-31.

⁸⁸ a.g.y. 121, 31 – 122, 2.

1542 yılının karnavalında onun “şimdi” Kuran’ı okuduğunu öğreniyoruz. Kuran’ı okuması ile de Luther’in İslam’a karşı polemikçi daha da sertleşti. Kendisi Kuran’ı okuduktan sonra ve “bu kardeşimiz Richard kitabını uydurarak yazmamış, bilakis tamamen doğrudur”⁸⁹ yargısına varmış ve Ricoldus’un yukarıda ifade edilen tasvirinin hakikaten İslam’ın gerçek yüzünü gösterip göstermediği yolundaki şüpheleri de ortadan kalkmıştı. 1530 yılındaki değerlendirmesi çok farklı idi. O zaman yayınlamış olduğu “*Libellus de ritu et moribus Turcorum*” başlıklı yazısının önsözünden kendisinin İslam hakkında iki yazılı eseri bildiği ortaya çıkıyor: Ricoldus’un yazılı eseri ve Nikolaus von Kues’in “*Cribratio Alkorani*” (“Kuran’ın tasnifi”) başlıklı eseri.⁹⁰ Bu her iki çalışma hakkında da çok olumsuz bir yargıda bulunuyor: Amaçları saf Hristiyanları İslam’dan soğutmakmış.⁹¹ Her iki eser de Kuran’ın hoş olmayan kısımlarından çıkarılmış, nefret ürünü olan ve İslam’ı çürütecek güçte olmayan alıntılarla.⁹² Bu suçlamaların haksız, Ricoldus ve Cusanus için isabetsiz olduğunu burada daha da geniş şekilde ortaya koyamayız ve zaten bu da tartışma konusu değil.⁹³

⁸⁹ WA 53, 272, 18-19.

⁹⁰ “*Hactenus enim cum vehementer cuperem nosse religionem et mores Mahomistarum, nihil offerebatur quam quaedam confutatio Alkorani et item Cribratio Alkorani N. de Cusa*”: WA 30/2, 205, 4-7.

⁹¹ “*Videbatur sane tam ille Confutator quam Cribrator pio studio Christianos simplices velle a Mahometo absterere et in Fide Christi retinere*”: WA 30/2, 205, 8-10.

⁹² “*Sed dum nimio student quaeque turpissima et absurdissima ex Alkorano excerpere, quae ad odium faciunt et ad invidiam noverere possint vulgum, et bona, quae in eo sunt, vel transeunt non confutata vel occulunt, factum est, ut parum fidei et autoritatis invenerint, quasi vel odio illorum vel impotentia confutandi sua vulgarint*”: WA 30/2, 205, 10-15.

⁹³ Ricoldus de Monte Crucis bu çalışmasının amacını “*Contra legem Saracenorum*” yazısının önsözünde şöyle veriyor: “*Nunc autem est mihi intentio summa veritate confidenti capita et principalia mandacia iniquae legis huius ostendere et aliis fratribus causam exhibere, propter quam facillius ad deum reuocare possent huius impietatis haereticos*”: WA 53, 277 ve devamı. Burada “saf Hristiyanları” Kuran’ın “en itici ve en saçma” yerlerinden alıntı yapılarak İslamiyetten soğutmak ya da nefret uyandırılmak istenmesi söz konusu değil. Bu suçlamalar “*Cribratio Alkorani*’nin” önsözünde amacını açıklayan Cusanus’a da uymuyor: *Intentio autem nostra est praesupposito evangelio Christi librum Mahumeti cribrare et ostendere illa in ipso etiam libro haberi, per quae evangelium, si attestazione indigeret, valde confirmaretur, et quod, ubi dissentit, hoc ex ignorantia et consequenter ex perversitate intenti Mahumeti evenisse Christo non suam gloriam sed dei patris et hominum salutem, Mahumeto vero non dei gloriam et hominum salutem sed gloriam propriam quaerente*”: Crib. Alk. prol. 1 n. 10.

Ancak göze çarpan nokta şu: On iki yıl sonra, yani Luther Ricoldus'un yazısını Almancaya çevirme işine koyulduğunda, bu 1542 yılının karnavalından sonra idi, daha doğrusu kendisi Kuran'ı bizzat okuduktan sonra tüm bu serzenişler söz konusu olmaktan çıkmıştı. Tam tersine: Luther daha önce Papa ile ilgili yaptığı ithamın şimdi Kuran'da da tasdik edildiğini görüyor.⁹⁴ Şimdiye kadar kimsenin "Muhammed'in inancının ne olduğunu öğrenmeye çalışmamasına, Muhammed'in Hristiyan inancının bir düşmanıymış gibi gösterilmesiyle yetinilmesine, fakat bilinmesi gereken nerede, nasıl ve hangi kısımlarda bunun ortaya çıktığının öğrenilmeye çalışılmamasına"⁹⁵ olan hayretini, Luther'in bu konuyu iyi bilmediğini gösteriyor.

Martin Luther'in niçin Cusanus'un değil de Ricoldus'un eserini Almancaya çevirdiğini açıklamak oldukça zor. Luther gerekçe olarak "Bu kitabı (daha iyisi olmadığı için) Almancaya çevirmeye gerekli gördüm ..."⁹⁶ diyor. Bu gerekçe konu itibarıyla haklı değil. Çünkü Cusanus'un "Cribratio Alkorani" yazısı yoğun ve detaylı Kuran araştırmasının neticesinde ve aynı zamanda Hristiyanlık ve İslam arasında bir anlayış köprüsü kurma ve Kuran'dan Hristiyan inancına yönlendirmeler (nanuductiones) yapma denemeleri şeklinde olup, İstanbul'un düşmesinden doğan gergin durum da dikkate alındığında, kendi polemiği ve kilisenin kendini haklı çıkarma sanatı içerisinde ılımlı ve o zamanki İslam karşıtı yazılar arasında da örnek teşkil eden bir eserdir. Luther'in ifade ettiği⁹⁷ gibi İslam'ın "nerede ve nasıl kısım kısım" Hristiyan inancına baktığını öğrenmek için Cusanus'un "Kuran'ın tasnifi" eseri onun İslam'a karşı daha anlayışlı ve daha dengeli bir tutum takınması açısından kendisi için çok yararlı olurdu. Fakat politik yönden Osmanlı tehlikesi nedeniyle Martin Luther'in de diğerleri gibi Türk düşmanlığı korosuna katıldığı ve teolojik açıdan İslam'ı Papa türünde bir anlayışın eser-dini olarak sert şekilde eleştire-

– "Ego ingenium applicui, ut etiam ex Alkorano evangelium verum ostenderem": a.g.y. 4, 8-9. – Cusanus'un amacı ile ilgili olarak krş. L. Hagemann. Der Kur'an in Verständnis und Kritik bei Nikolaus von Kues. a.g.y. 69-71. – "Cribratio Alkorani" Heidelberg Cusanus yayınları serisinde sekiz ciltlik olarak yayımlandı: Hamburg 1986.

⁹⁴ WA 53, 272, 6-19.

⁹⁵ a.g.y. 272, 12-15.

⁹⁶ a.g.y. 272, 30-31.

⁹⁷ a.g.y. 272, 14-15.

rek yargıladığı için, Hristiyanlık ve İslam arasında uyum ve denge sağlamaya çalışan Cusanus'un yazısı gibi eserler onun hoşuna gitmezdi. Belki de Nikolaus von Kues'den bile "Papa'nın Herkül'ü"⁹⁸ olarak şüphe etti ve onu bundan dolayı 1542 yılında hiç zikretmedi.⁹⁹

Luther'in Kuran'ı okuduktan sonra İslam'a karşı sabitleşen antipatisi¹⁰⁰ onun, 1530 yılında daha da sert eleştirilen Ricoldus'un eserini artık Alman diline çevirmesi sonucunu doğurdu. Bu girişiminin nedenini şöyle açıklıyor: "Muhammed'in inancının ne kadar bozuk bir inanç olduğunun biz Almanlar tarafından iyice anlaşılması ve kendi Hristiyan inancımızda daha da güçlenmemiz için".¹⁰¹ İşte bu nedenden dolayı 1542'nin Ekim ayında, Robert von Ketton'un 1143 yılında Petrus Venerabilis'in emri üzerine hazırlamış olduğu Latince Kuran çevirisinin o zaman tartışmalı olan basımı için Bazeli'deki konseye bir yazı ile başvurmuş ve bunun için çaba sarfetmişti.¹⁰² "Kuran'larının ne kadar Tanrı belası, ne kadar bozuk, ne kadar umutsuz, yalanlarla ve uydurma efsanelerle dolu bir kitap olduğunu Hristiyanlara göstermek sureti ile Muhammed'e ve Türkler'e bundan daha çok can sıkacak ve daha fazla zarar verecek (tüm silahlardan da fazla) şey olmaması beni buna sevketti ..."¹⁰³ Bu müdahalesi ile de nihayetinde 11 Ocak 1543

⁹⁸ krş. O. Menzel, Johannes Kymeus: Des Babsts Hercules wider die Deudschen (Almanlar'a karşı Papa'nın Herkül'ü). Cusanus-Studien (Cusanus-Araştırmaları) VI (Heidelberg 1941) 1-83.

⁹⁹ krş. R. Weier. Das Thema vom verborgenen Gott von Nikolaus von Kues zu Martin Luther (Nikolaus von Kues'den Martin Luther'e gizemli Tanrı konusu). (Buchreihe der Cusanus-Gesellschaft Bd. 2) (Cusanus cemiyeti kitab serisi, cilt 2). Münster 1967, 61. – "Cribratio Alkorani" ("Kuran'ın tasnifi") için dipnot 56'da verilen çalışmamıza da bakabilirsiniz; krş. ayrıca L. Hagemann. Nikolaus von Kues im Gespräch mit dem Islam (Nikolaus von Kues ile İslam konusunda mülakat) (Christlich-Islamisches Institut "Hristiyan-İslam Enstitüsü": Abhandlungen "Araştırmalar" 1). Altenberge 1983.

¹⁰⁰ krş. W. Nijenhuis. Luther en de Islam. a.g.y. 195-210; krş. C. Umhau Wolf. Luther and Mohammedanism: MW 31 (1941) 161-177; R. Pfister. Reformation, Türken, Islam: Zwingliana 10 (1956) 345-375.

¹⁰¹ WA 53, 272, 31 ve devamı.

¹⁰² krş. K. R. Hagenbach. Luther und der Koran vor dem Rathe zu Basel (Bazeli konseyi önünde Luther ve Kuran). Beiträge zur vaterländischen Geschichte. Hg. von der historischen Gesellschaft in Basel, IX (1870) 291-326.

¹⁰³ Luthers Brief an den Rath zu Basel (Luther'in Bazeli konseyine mektubu). K. R. Hagenbach. Luther und der Koran vor dem Rathe zu Basel. a.g.y. 299.

yılında eserin basımına izin verildi.¹⁰⁴ Martin Luther'de buna bir önsöz yazdı.¹⁰⁵

6. Özet

Özetlemek gerekirse, Martin Luther'in İslam ile çatışmasında başlıca iki önemli faktör ön plana çıkıyor:

1. Avrupa'nın Müslüman olan Osmanlıların o zamanki askeri tehdidi altında bulunması.

2. Roma ile olan ve kendi mevcudiyetini belirleyen ihtilafı.

Luther'in yoğun İslam eleştirisi kendini bu psikolojik baskılar ışığında, yani dışarıdan askeri ve içeriden duygusal-teolojik baskıyla beliren bir yapıda gösteriyor. Joachim von Fiore'de daha vizyon, Luther'de ise gerçek olan Papalık ile İslam arasında direkt bağlantı kurulması kötü ve çok üzücü sonuçların çıkmasına etki etmiştir.

Çünkü Luther bununla kendi zamanında tahrip edilen ve bozulan Katolik inancının görüntüsünü kendine has bir şekilde tırmandırarak İslam'a yansıtmış ve İslam'ı Papalık anlayışında olan imtiyaz mahsulü bir din olarak küçümsemiştir.

Luther'in İslam'ı Deccal'in kıyamet gücü olarak yorumlaması, onun İslam'a özgü inanç temeline ve inanç orijinalliğine bakmasını engellemiş, bakış açısı çoğunlukla İslam ile teolojik çatışmada ayırıcı Hristiyan unsurlar olan “theologia crucis’de” odaklaşmıştır.

¹⁰⁴ krş. WA 53, 561-569; bkz. W. Köhler. Zu Biblianders Koran-Ausgabe. Zwingliana 3/11 (1918) 349-350.

¹⁰⁵ krş. WA 53, 569-572.

Kısaltmalar

ARG Archiv für Reformationsgeschichte (Reformasyon tarihi arşivi).

CH Church History, New York-Chicago 1932.

DH H. Denziger, P. Hünermann: Enchiridion Symbolorum, Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum. Compendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen (Kelimeî Şahadetin ve kilise karar ve öğretilerinin el kitapçığı). Freiburg i. Br.-Basel-Rom-Wien. 199137.

h Heidelberger Cusanus-Ausgabe: Nicolai de Cusa Opera omnia iussu et auctoritate Academia Litterarum Heidelbergensis ad codicu fidem edita. Lipsiae 1932 sqq.; Hamburgi 1959 sqq.

MW The Muslim World. Hartford. 1911. (1947'ye kadar: The Moslem World).

NvKdÜ Schriften des Nikolaus von Kues in deutscher Übersetzung (Nikolaus von Kues'in Almancaya çevrilmiş eserleri). Hg. im Auftrag der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophische Bibliothek (Heidelberg bilim akademisi yayınları, felsefe kütüphanesi). Leipzig 1932 ve Hamburg 1949.

WA D. Martin Luthers Werke. Gesamtausgabe ("Weimarer Ausgabe"). (Martin Luther'in eserleri. Külliyyat). Weimar 1883.

Kutsal Kitab (Tevrat ve İncil):

Kutsal Kitab için yapılan kısaltmalar Kudüs Kutsal Kitab'ındaki kısaltmalarının aynıdır. Yayınlayan D. Arenhovel, A. Deissler, A. Vögtle. Freiburg-Basel-Wien 1968, XIV-XV.

Kuran:

Kuran'dan yapılan alıntılar ve Kuran'a yapılan göndermeler Kuran'ın Almanca çevirisindendir. Paret, H.: Der Koran. Übersetzung (Çeviri). Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1966.

Kaynakça

Buchanan, H.: Luther and Turks. 1519-1529. ARG 47 (1956) 145-160.

Daniel, N.: Islam and the West. The Making of an Image. Edinburg 1966³.

Ebermann, R.: Die Türkenfurcht. Ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung in Deutschland während der Reformationszeit. Halle 1904.

Forell, G.W.: Luther and the war against the Turks: CH XIV (1945) 256-271.

Hagemann, L.:

- Der Kur'an in Verständnis und Kritik bei Nikolaus von Kues. Ein Beitrag zur Erhellung islamisch-christlicher Geschichte (Frankfurter Theologische Studien, Bd. 21). Frankfurt 1976.

- Nikolaus von Kues im Gespräch mit dem Islam (Christlich-Islamisches Institut: Abhandlungen 1). Altenberge 1983.

- Christentum und Islam zwischen Konfrontation und Begegnung (Religionswissenschaftliche Studien, Bd. 4). Altenberge-Würzburg 19943.

Hagenbach, K.R.: Luther und der Koran vor dem Rathe zu Basel. Beiträge zur vaterländischen Geschichte. Hg. von der historischen Gesellschaft in Basel, IX (1870) 291-326.

Khoury, A.Th.: Polémique Byzantine Contre l'Islam (VIIIe – XIIIe s.). Leiden. 1972².

Köhler, W.: Zu Biblianders Koran-Ausgabe: Zwingliana 3/11 (1918) 349-350.

Lamparter, H.: Luthers Stellung zum Türkenkrieg. München 1940.

Lind, R.: Luthers Stellung zum Kreuz- und Türkenkrieg. Gießen 1940.

Luther, M.: D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Weimar 1883 ("Weimarer Ausgabe" = WA).

Menzel, O.: Johannes Kymeus: Des Babsts Hercules wider die Deutschen. Cusanus-Studien VI (Heidelberg 1941) 1-83.

Nikolaus von Kues:

- *Cribratio Alkorani* (h VIII). Ed. L. Hagemann. Hamburgi 1986.
- *Cribratio Alkorani – Sichtung des Korans. Lat.-dt. Parallelausgabe*. Hg. von L. Hagemann / R. Glei. (Philosophische Bibliothek 420 a-c). Hamburg 1989-1993.

Nijenhuis, W.: *Luther en de Islam*. Nederlands Theologische Tijdschrift 33 (1979) 195-210.

Paret, R.:

- *Der Koran. Übersetzung*. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz. 1966.
- *Der Koran. Kommentar und Konkordanz*. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz. 1971.

Pfister, R.: *Reformation, Türken, Islam: Zwingliana* 10 (1956) 345-375.

Preuß, H.: *Die Vorstellungen vom Antichrist im späteren Mittelalter, bei Luther und in der konfessionellen Polemik. Ein Beitrag zur Theologie Luthers und zur Geschichte der christlichen Frömmigkeit*. Leipzig 1906.

Ricoldus de Monte Crucis: *Contra legem Saracenorum*. Th. Bibliander, *Machumetis Sarracenorum principis eiusque successorum vitae, ac doctrina ipseque Alcoran ... His adiectae sunt confutationes multorum auctorum ... Haec omnia in unum volumen redacta sunt, opera et studio Theodori Bibliandri ...* Basel 1543; Zürich 15502, II, 83-165. Dt. Übersetzung: *Verlegung des Alcoran Bruder Richardi, Prediger Ordens, Anno 1300, Verdeutschet durch D. Martin Luther* 1542: WA 53, 261-396.

Southern, R.W.: *Das Islambild des Mittelalters*. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz. 1981.

Umhau Wolf, C.: *Luther and Mohammedanism: MW* 31 (1941) 161-177.

Weier, R.:

- *Das Thema vom verborgenen Gott von Nikolaus von Kues zu Martin Luther* (Buchreihe der Cusanus-Gesellschaft Bd. 2). Münster 1967.
- *Das Theologieverständnis Martin Luthers (Konfessionskundliche und kontroverstheologische Studien, Bd. XXXVI)*. Paderborn 1976.

Wolkan, R.(Hg.): Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. III. Abteilung: Briefe als Bischof von Siena, Bd. 1 (Österreichische Geschichtsquellen, Zweite Abteilung, Bd. 68). Wien 1918.

DOKUZ EYLÜL YAYINLARI

DÜŞÜN

- . **Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış** “Kuramsal Bir Deneme”
Oğuz Adanır
- . **Türkiye’nin Batılaşma ve Demokratikleşme Açınazı**
Tülay Özüerinan
- . **Foucault’yu Unutmak**
J. Baudrillard / Çev: Oğuz Adanır
- . **Üretimin Aynası**
J. Baudrillard / Çev: Oğuz Adanır
- . **Simülakrlar ve Simülasyon**
J. Baudrillard / Çev: Oğuz Adanır
- . **Tarih Felsefesi**
Doğan Özlem
- . **Martin Luther’in İslam Anlayışı**
Ludwig Hagemann / Çev. Kuthan Kahramantürk

İNCELEME

- . **Estetik**
Mehmet H. Doğan

EDEBİYAT / İNCELEME

- . **Onların Özgür Zencileri de Vardır**
A. Didem Uslu
- . **Eleştiriye Kısa Önsöz**
J. Paulhan / Çev: Uğur Güven
- . **20. Yüzyıl Amerikan Edebiyatında Kadın**
Editör: A. Didem Uslu

MÜZİK

- . **Bilim Perspektifinde Müzik**
Yetkin Özer

TARİH

- . **Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslamcılık**
Doğan Duman
- . **Yusuf Bin Abdullah: Bizans Söylenceleriyle Osmanlı T arihi**
(Târih-i âl-i Osmân)
Hazırlayan: Efdal Sevinçli
- . **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye**
Erkan Şerçe
- . **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**
Salih Özbaran
- . **Değişim Sürecinde İzmir’de Sanayileşme**
Abdullah Martal
- . **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**
Ahmet Sipahioğlu

. **Ortaçağ Batı Uygarlığı**

J. Le Goff / Çev: Hanife Güven-Uğur Güven

MİMARLIK

. **Çekmeye Çalışan Taşıyıcı Sistemler**

Çetin Türkçü

. **Üniversite Yapıları**

Mehmet N. Türeyen

TIP

. **Son Görüşlerle Sağlıklı Çocuk Beslenmesi**

Nevbahar Taneli - Baha Taneli

. **Jinekolojik Onkoloji**

Haz: Oktay Erten - Turhan Uslu

FİNANS

. **Investments**

Mehmet A. Civelek - Banu Durukan

İŞLETME

. **Hizmet Sektöründe Kalite Yönetimi**

Nermin Uyguç

GELENEKSEL EL SANATLARI

. **Doğal Bitkisel Boyalarla Yün Boyama**

İsmail Öztürk

DENİZCİLİK

. **Strategic Approaches for Maritime Industries in Poland and Turkey**

İLETİŞİM

. **Stratejik Yönetim ve Halkla İlişkiler**

Cengiz Üzün

TEKSTİL

. **Basit Yapılı Dokuma Örgüler**

Nuray Yılmaz-Elvan Anmaç

JEOLOJİ

. **Jeolojinin Tarihçe ve Evrimine Bakış**

Prof. Dr. Özkan Pişkin

. **Aydınlar Kenti İzmir**

“Felsefeci Dr. Ziya Somar’ın Anıları”

Hazırlayan: Yaşar Aksoy